

מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום - ספרם של שמשון ביכלר ויהונתן ניצן / דרור רשף

תאריך: 31/05/2003 בשעה 04:54:29
נושא: תרבות

ספרם של שמשון ביכלר ויהונתן ניצן "מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום" מומלץ בכל פה לכל מי שגורל החברה בישראל יקר לו. עוד לא נכתב ספר כזה בישראל, ויש לו מקום גם במדף הספרים העולמי. הספר עוסק למעשה בכמה נושאים שונים המשתלבים זה בזה:

- היסטוריה כלכלית-פוליטית של מדינת ישראל.
- תאגידי הנפט והנשק בעולם והשפעתם על המדיניות של ארה"ב בעולם ובמזרח התיכון.
- האינפלציה בישראל, תאוריות מקובלות להסברתה ותאוריה של החוקרים.
- התאוריה המוסדית של תורסטיין ויבלן, ממשיכו ממפורד והמשבר (או העדרו) בתאוריה הנאו-קאלסית עקב הכחתו של פיירו סראפה.

קודם כל הזהרה. אין מדובר בספר קל. כל עמוד "שוקל" 2 קילו וחצי. זו גם סיבה מצויינת לקרוא בו. גם אם לא תסכימו עם המחברים, תחשפו לשפע של מידע שהמחברים (כלכלנים פוליטיים ממישראל ומקדה) ממטירים. מידע חשוב מאוד לתושבי המדינה. מידע שבאופן עקבי מועלם מהם.

לדוגמא - מה הקשר בין חברת הנפט והבורים הגרעניים בכטל לבין הממשל הרפובליקאי? מיהם הגורמים שהרוויחו ממשבר המניות בשנות ה-80? מהם האינטרסים השונים של חברות אמריקניות במזרח התיכון? מהי "מחלוקת קיימברג" ומדוע לא מלמדים עליה בבתי הספר לכלכלה? מה היה הרקע הכלכלי של שרי אוצר שונים של מדינת ישראל ומה היו העסקים הפרטיים שהם קידמו? מהם ההחזקות השונות של ברוני ההון בחברות התקשורת בישראל? איזה אילי נשק קשורים לפרס? מה חלקה של ישראל באיראן גייט? למי טובה האינפלציה? וכו'. אם 10% ממה שביכלר וניצן כותבים נכון (והם לא חוסכים במראי מקום), אזי אריה דרעי הוא באמת צדיק "לדורותיו" וכל פרשיות ה"שחיתות" ששמעתם בעיתונות הן קצה הקרחון.

הספר יצא בשנת 2000, וכבר מראה רלבטניות לשנת 2003. אומרים על תאוריות במעדי החברה שנכונות נבדקת ביכולת שלהן לחזות ארועים. שפטו בעצמכם. בין היתר מובאת התאוריה של צורו, בחור יפני, אשר ניבא את מלחמת וויאטנם 10 שנים לפני התרחשותה. התאוריה פשוטה למדי: הכלכלנים הקפיטליסטים נחלקים ל-2 מחנות עיקריים, המוניטריסטים (שבראשם מילטון פרידמן פרופסור מאוניברסיטת שיקגו) והקיינסיניסטים (בעקבות הכלכלן ג'ון מיינרד קיינס). המחלוקת העיקרית ביניהם היא מה היחס בין הממשלה לשוק.

הקיינסיסטים טוענים שבזמן משבר כלכלי הממשלה צריכה להגדיל את הצריכה הממשלתית (לבנות "תשתיות" לדוגמא, זוהי התערבות פיסקלית או תקציבית) כדי להאיץ את הפעילות הכלכלית במשק. המוניטריסטים מעדיפים "ממשלה קטנה" וטוענים שתפקיד הממשלה הוא בעיקר להיות משטרה שתפקח על זכויות קניין ואכיפת חוזים ולכל היותר תתערב במשק על ידי שינוי הריבית (התערבות מונטרית). ביבי לדוגמא נוהג על פי "אסכולת שיקגו" - היא בית המונטרסטים. הממשלות בארה"ב מחלוקת לממשלות דמוקרטיות אשר מיישמות מדיניות קיינסית, וממשלות רפובליקניות שבעקרון תומכות בדעה המונטרסטית. עד כאן התאוריה המקובלת.

אלא שאת התאגידים הגדולים, כל התאוריות האלו מעיינות כקליפת השום. מבחינתם כשיש משבר בכלכלה על המדינה (או משלמי המיסים) לעזור לעסקים. וכשהעסקים פורחים, על הממשלה לשבת בצד, ולתת להם להנות מהרווחים לבד. אולם ממשל רפובלקני שיגידיל את הוצאות המדינה בזמן מיתון נוהג בעצם על פי מתכון קיינסי - והדבר עלול להוביל לפקפוק בתאוריות שהממשל עצמו מקדם בדבר "שוק חופשי". הפתרון הוא פשוט - במקום להגדיל את ההוצאות האזרחיות, הממשל מכריז מלחמה. או אז גדלות ההוצאות הצבאיות ("אין ברירה, זה הם התחילו"), תאגידי הנשק והנפט מרווחים, וכולם (כמעט) מרוצים.

נשמע מופרך? אולי אבל התאוריה הזאת מסבירה בצורה נהדרת את מלמחת המפרץ והיא מנבאת בצורה טובה הן את מלחמת וויאטנם (נכתבה לפני המלחמה) והן את מלחמת המפרץ השנייה. ללא ספק הרבה יותר מרוב התאוריות במדעי החברה ובכללה שבדרך כלל מתרצות את הכשלון ההסברי הקודם על ידי עוד הסברים מפולפלים.

בקונטקסט הישראלי. מתאורת בספר הרבה מההתרחשות מאחורי הקלעים של הכלכלה והפוליטיקה בישראל. מעלילות בן-גוריון, שרת ולבון (האם ידעתם ש"הפרשה" שהביאה להתפטרות לבון היתה נסיון להקים מחתרת במצרים שתפגע באינטרסים אמריקנים כדי שאלו יתחילו להתרחק ממדינות ערב?), עבור בשנות ה-80 העליזות, הרצת מניות הבנקים על ידי בנק הפועלים והאינפלציה. וכלה בהסכמי השלום, שמעון פרס וידידיו, נפלאות המוסד בדרום אמריקה ובערבות פרס, הידיעות של ארה"ב על מלחמת יום כיפור ועוד. פישמן, נמרודי, רקנטי, שוקן, ועוד הרבה שמות שלא שמעתם עליהם משחקים כאן תפקיד נכבד. ספק אם מישהו בצמרת הפוליטית והכלכלית בארץ ישמח אם תקראו את הספר הזה.

"קומוניסטים שמאלנים" אני שומע חלק מכם מסננים. אולי. אבל ביכלר וניצן מביאים נקודת מבט שונה מאלו שהלכו בעקבות מרקס. הם מייצגים חלק מהזרם הנשכח והמעניין של כלכלה מוסדית. רוב הכלכלנים בארץ לא יודעים עליה הרבה - היות והיא בקושי נלמדת בארץ. אין להתפלא על כך. השיטה הקבועה של הכלכלה הקפיטליסטית להתעלם מבעיות וסתירות בתוכה היא להרים את השטיח, ולדחוף את הגופה עמוק. כך התעלמו הכלכלנים ממרקס (עד 1900 בערך, לאחר שהתאוריה שלו צברה יותר מידי פופולריות), כך כיום מתעלמת רוב הכלכלנים מעוני גובר, בעיות חברתיות וזיהום סביבה - הן לא מופיעות כמעט בתאוריה הכלכלית, וזכות לטיפול חובבני להפליא. אולם המקרה של המוסדיים הוא יוצא דופן במקצת. אמנם השם של ובלן ומרעיו הושכחו, הכלכלה המוסדית עשתה קמבאק עולמי בקוטפה 2 פרסי נובל (על ידי קוזה ב-1992 ועל ידי נורף ב-1994) - כך שקשה לבטל את הזרם המוסדי כאותם "סהרוריים אדומים".

תמציתה של התאוריה המוסדית מאיימת על ההגמוניה הכלכלית לא פחות מהתאוריה המרקסית. ויש לה כנראה לא פחות אחיזה במציאות. היא מסתכלת על הממשלה, דתות, צבאות, תאגידים, השוק, וכו' - כעל מוסדות חברתיים, מנתחת את ההשפעה של מוסדות אלו על אנשים ואת ההשפעה של אנשים בתוך המוסדות על התנהלות המוסדות. מכאן שאמירות כמו "שוק חופשי", או נסיון להפרדה מוחלטת בין כלכלה לפוליטיקה, או בין פוליטיקה לתרבות נראים נלעגים על פי זרם זה. מי שדבר על "עסקים" כאילו אלו אינם משפיעים ומושפעים מהממשלה, פשוט עושה לעצמו חיים קלים.

התאוריה של ויבלן בתוך הזרם הכלכלי המוסדי נשעמת מוזרה על פניה. ויבלן טוען שהון אינו המכונות שבבעלות המפעל (כפי שמרקסיסטים וקפיטליסטים "מסכימים") כי אם כוח מופשט לגמרי, שמייצג את התפלגות הכוח בסקטור העסקי (והשפעותיו על הפוליטיקה והתרבות). לפי זה, אין "פריון שולי" להון, וריבית אינה מייצגת את הפריון הזה, מכאן גם שחלק גדול מהתאוריה הנאו-קלאסית, התאוריה הכלכלית השלטת כיום בכל בתי-הספר לכלכלה, סופגת מכה קשה. כל מי שלמד כלכלה בבית-ספר כזה, יעקם אולי את פניו בתמהון - מאיפה הבל"ט הזה? הרי "כולם יודעים ש..." וכו'.

ובכן מצעד ההפתעות אינו נגמר. המחברים מעלים באוב את דמותו של האיטלקי פיירו סראפה. כלכלן שלימד באוניברסיטת קיימברידג' האנגלית, השתייך לזרם המקרסיסטי ולאחר מכן לזרם הקיינסיני, והביא בשנות ה-60 הוכחה מתמטית (המבוססת על המודלים הנאו-קלאסיים ועל ההנחות המקובלות על ידם) על כך שיש בעיה גדולה להניח שלהון יש תפוקה שולית המתואמת עם שער הריבית. המחלוקת סביב הוכחה זו ונסיונות ההתפתלות של הכלכלנים הנאו-קלאסיים ראויים לספר נפרד. בסופו של דבר הודו הכלכלנים הנאו-קלאסיים שהמודלים הם "משלים" או "אגדות עם" העוזרות להם להסביר את המציאות (או לתמוך בקיצוץ בתקציב או ריפוד האנשים הנכונים בעת הצורך). מאוחר יותר פשוט המשיכו בטריק השני הכי ידוע בספר - פשוט הפסיקו לדבר על זה. ויבלן נעלם, ממפורד (שלא הספקנו לדבר עליו) נדם, תלמידו של סראפה התפזרו. בעיתונות המקצועית המשיכו לדבר כרגיל על אספקטים שונים ומשונים בתאוריה שכבר נפחה את נשמתה. שיחדש בהתגלמותו.

בקיצור - הספר עבה, 400 עמודים. לא ממש לקריאה בשיבה אחת, אפשר לקרוא 10 עמודים כאן (איך

רייגן ממנה את שריו מתוך תעשיית הנפט), לקפוץ לכמה עמודים אחרים (ולקרוא על יורם מרידור ועל ליל הברווזים), או לקרוא את זכרונתיו של רקנטי ומה דעתו על הקשר בין בנק דיסקונט לממשלה. אבל הספר שווה, עם קצת מזל הוא יעזור לשפוך אור על הרבה תהליכים ששמחו להשאר בצל.

הידיעה הזאת הגיעה מחברה צודקת

[/http://www.hevra.org.il](http://www.hevra.org.il)

הכתובת לידיעה היא:

<http://www.hevra.org.il/modules.php?name=News&file=article&sid=19>